

ФАКТОРИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ В УКРАЇНІ

FACTORS OF STATE IMPACT ON LABOR MIGRATION IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану зовнішньої міграції трудових ресурсів України. Встановлено загальну тенденцію трудової міграції з України і визначено, що її кількість постійно зростає, особливо після 2013 року. У 2018 році вона становила 5 млн осіб.

Доведено, що основними факторами впливу на рівень трудової міграції українців за кордон в умовах європейської інтеграції в сучасній політико-економічній ситуації є розмір заробітної плати, рівень безробіття, демографічна ситуація, міграційна політика, а також політична ситуація в Україні. Найважливішим фактором трудової міграції, беззаперечно, є рівень заробітної плати, яка в Україні у 2018 р. складала 330 доларів, а у трудового мігранта – 930 доларів.

Другим за значенням фактором є ситуація на ринку праці, зокрема рівень безробіття (у 2018 р. було 1578,6 тис. незаїнятих громадян) та кількість наявних робочих місць (1 місце на 11 безробітних). Встановлено, що демографічна ситуація в Україні суттєво впливає на процеси міграції і має катастрофічний стан, адже кількість населення скоротилася на 10 млн осіб. У 2018 р. вона становила 42,2 млн, коефіцієнт приросту населення був від'ємним (-6,1).

Також сьогодні одним з найважливіших факторів міграції є політична ситуація в країні, яка, м'яко кажучи, є несприятливою для життя та праці.

Досвід європейських країн показує, що до зворотної міграції трудових мігрантів у країну походження призводить покращення її економічного стану, забезпечення прав людини та розробка Програми повернення талановитої молоді.

Основними заходами щодо впливу на трудову міграцію з України є стабілізація політичної ситуації та зростання економіки країни. У такому разі український мігрант матиме можливість отримати гідну заробітну плату, щоб забезпечити нормальні умови життя для своєї родини, соціальні гарантії, сприятливі умови для ведення бізнесу.

Ключові слова: трудова міграція, державне регулювання, фактори міграції, заробітна плата, безробіття, демографія.

The article is devoted to the study of the current state of external migration of labor resources of Ukraine. The overall trend of labor migration from Ukraine has been established and its number is steadily increasing, especially after 2013 and amounted to 5 million people in 2018.

It is proved that the main factors influencing the level of labor migration of Ukrainians abroad in the context of European integration in the current political and economic situation are the size of wages, the unemployment rate, demographic situation, migration policy, as well as the political situation in Ukraine. The most important factor in labor migration is undoubtedly the level of wages, which in 2018 was \$ 330 in Ukraine and \$ 930 in labor migrants.

The second most important factor is the situation on the labor market, in particular the unemployment rate (in 2018, 1578.6 thousand unemployed citizens) and the number of available jobs (1 place per 11 unemployed). It is established that the demographic situation in Ukraine has a significant impact on migration processes and has a catastrophic state: the population has decreased by 10 million people, and at 42.2 million in 2018, the population growth rate is negative (-6.1).

To date, one of the most important factors in migration is the political situation in the country, which is, to put it mildly, unfavorable to life and work. The experience of European countries shows that the return migration of migrant workers to their country of origin leads to an improvement in their economic status, human rights protection and the development of a Program for the Return of Talented Youth.

The main measures to influence the labor migration from Ukraine are stabilization of the political situation and economic growth of the country. In this case, the Ukrainian migrant will be able to get decent wages to ensure a normal living environment for his family, social guarantees, favorable conditions for doing business.

Key words: labor migration, state regulation, factors of migration, wages, unemployment, demography.

УДК 351.331.556

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-15-12>

Крук О.В.

аспірант кафедри публічного управління у сфері цивільного захисту Національний університет цивільного захисту України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація розвитку світової економіки є особливістю нашої епохи, що проявляється у вільному переливанні капіталів, матеріальних і трудових ресурсів. Міжнародна трудова міграція, масштаби та інтенсивність якої у цих умовах є значними, здійснює перерозподіл робочої сили між країнами, що впливає на ситуацію на ринках праці кожної з країн, рівень зайнятості, безробіття, розмір заробітної плати, розподіл доходів. З огляду на несприятливу демографічну ситуацію, старіння населення, збільшення тривалості життя і збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджети промислово-розвинутих країн, такі країни будуть стимулювати залу-

чення іммігрантів, в тому числі і з України. Водночас чисельність українців також зменшується, а соціально-економічні умови змушують їх шукати роботу за кордоном. Отже, виникає проблема забезпеченості ринку праці України висококваліфікованими працівниками, що здатні розвивати бізнес і сприяти економічному зростанню України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трудової міграції розглядаються у працях таких вітчизняних науковців, як О.В. Астахова, М.М. Вівчарик, Т.О. Гнатюк, Ю.П. Гуменюк, В. Капітан, І.П. Майданік, О.А. Малиновська, М.Ю. Приз, І.В. Ховрах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча важливі аспекти

трудової міграції були відображені у працях зазначених вчених, окремі важливі проблеми, зокрема міграційні процеси в Україні в умовах європейської інтеграції, ще достатньою мірою не дістали теоретичного та практичного вирішення.

Метою статті є визначення факторів державного впливу на процеси міграції в Україні в сучасних політико-економічних умовах та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Зовнішні міграційні процеси, які відбуваються в Україні, залежать від факторів впливу на міжнародну міграцію. Згідно з теорією факторів притягання-відштовхування англійського вченого Е. Ровенштайна міграція трудового населення відбувається в кращі економічні умови в іншій місцевості порівняно з тими, де людина проживала. Виділяють такі фактори, як економічні, соціальні, культурні, політичні, екологічні. Для українських трудових мігрантів основними факторами притягання є висока якість життя за кордоном, висока заробітна плата, можливість професійної самореалізації, стабільна політична система та високоякісна освіта [5, с. 123].

Проаналізувавши фактори відштовхування трудових ресурсів за кордон, ми маємо можливість встановити, що визначальним серед них є економічний, зокрема низький рівень оплати праці. Так, в Україні середня заробітна плата у 2012 році була в 10–12 разів нижчою від показників розвинених країн світу, а після стовідсоткової девальвації національної валюти у 2016 році цей розрив став ще більшим. Так, якщо середня заробітна плата у 2013 році була 3 265 грн, що за курсом долара у 8 грн дорівнювало 408 дол. США, то у 2014 році та сама заробітна плата, але за курсом долара у 16, стала меншою в 2 рази і становила 204 дол. США, у 2015 році середня заробітна плата складала 4 195 грн за курсом долара 23 грн і становила 182 дол. США, а вже у 2016 році – 4 467 грн, а за курсом долара у 27 грн вона становила 165 дол. США. Зроблений аналіз динаміки середньої заробітної плати в перерахунку на долари США засвідчує її низький рівень (останній в рейтингу) порівняно з розміром середньостатистичної зарплати країн з різним економічним розвитком [4, с. 535].

Інфляційні процеси (якщо в 2013 році споживчі ціни зросли лише на пів відсотка, то в 2014 році – майже на 25%, у 2015 році – на 43%) негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. Слід сказати, що вплив зазначених факторів посилює негативні

настрої українців і збільшить відтік робочої сили в майбутньому.

Після запровадження демократичних свобод, зокрема й свободи пересування, транскордонна мобільність населення України стрімко зростала за рахунок перетинів західного кордону. У 2013 р., тобто ще до анексії Криму та початку конфлікту на Сході України, вперше чисельність поїздок українців до Польщі перевищила кількість виїздів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалася громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим [7].

З початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, зокрема за рахунок виїздів до Росії. У 2014 р. таких виїздів було майже на третину менше, ніж у 2013 р. Водночас кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати (10,5 млн виїздів у 2014 р., 12,5 млн – у 2015 р.).

У процесі візової лібералізації з ЄС процедури оформлення віз для українців поступово спрощувалися, кількість шенгенських віз, виданих громадянам України, зростала. З 2017 року взагалі встановлено безвізовий режим виїзду українців до країн ЄС. Якщо в 2010 р. українці отримали 1,28 млн шенгенських віз, то в 2013 р. – уже 1,56 млн. Загальна кількість трудових мігрантів з України сягала майже 5 млн [9].

Згідно з даними дослідження Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) серед трудових мігрантів переважають чоловіки, найчисленнішими серед них є особи 30–44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із західних областей країни. 41% трудових мігрантів мають середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту [7].

Потоки трудових мігрантів спрямовані переважно до сусідніх країн. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України. Згідно з даними опитування GFK-Україна на замовлення МОМ серед потенційних трудових мігрантів з України частка тих, хто шукає роботу в Росії, знизилася з 18% у 2011 році до 12% в 2015 р. Водночас привабливість Польщі зросла з 7% у 2006 році, коли було здійснене перше аналогічне дослідження, до 30% у 2017 році. Частка мігрантів до Чеської республіки склала 13%, Італії – 13%, Іспанії – 5%, Німеччини – 2% [8]. Водночас згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, організованого МОМ у 2014–2015 рр., більшість потенційних мігрантів, які планують короткотермінові виїзди з метою заробітку, збирається виїхати до Росії. Для потенційних довготер-

мінових мігрантів (на строк понад рік) Росія є другою за значенням країною призначення після Польщі [8].

Які ж існують основні фактори впливу на міграційні процеси в Україні? Зокрема, обсяг трудової міграції залежить від демографічної ситуації в країні, яка має катастрофічний стан. Загальна кількість населення в Україні скоротилася з 51,7 млн до 42,2 млн осіб, тобто практично на 10 млн. Цей жахливий факт пояснюється значним зниженням кількості народжених (з 657 тис. у 1990 р. до 335 тис. у 2018 р.) та перевищенням кількості смертності (587 тис. у 2018 р.). Отже, коефіцієнт приросту населення був від'ємним усі роки незалежності, а у 2018 р. він склав мінус 6,1 [13, с. 37, 38].

Другим фактором є ситуація на ринку праці, зокрема рівень безробіття та кількість наявних робочих місць. На обліку у Державній службі зайнятості протягом 2018 року перебувало 1578,6 тис. незайнятих громадян. На 1 вакансію претендувало 11 осіб. Із загальної кількості безробітних 42% становила молодь у віці до 35 років. Отже, явне і приховане безробіття – це, безперечно, фактори, що сприяють збільшенню трудової міграції українців за кордон.

Одним із найбільш важливих факторів є розмір заробітної плати. Згідно з даними дослідження середньомісячний заробіток одного трудового мігранта становив у 2018 році 930 доларів, що було майже втричі більше, ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого в економіці України (330 доларів (8865 грн)) [12].

Заробітки мігрантів, які є як мінімум в три рази вищими, ніж в Україні, мають і позитивні наслідки. По-перше, заробітчани отримують роботу, по-друге, зменшується напруга на вітчизняному ринку праці, по-третє, заробітчани здійснюють перекази зароблених коштів своїм родичам і в економіку України. Обсяги переказів з-за кордону у 2008–2019 роках представлені у табл. 1.

Обсяг грошових переказів від українських заробітчани в 2018 досягнув майже \$11 млрд. Розподіл грошових переказів за країнами характеризується високим ступенем концентрації (понад 70% переказів здійснювалося із семи країн). Згідно з даними Світового банку обсяги грошових переказів українських трудових мігрантів

у 2018 р. до України склали 14 млрд доларів. Згідно з оцінками Національного банку вони склали 10,88 млрд доларів. У Нацбанку прогнозували, що у 2019 році заробітчани перекажуть в Україну 12,6 млрд доларів. Також там повідомляли, що доходи українських трудових мігрантів зросли на 43%, проте темпи трудової міграції поступово уповільнюються. Загалом з країн ЄС надійшло 2,3 млрд дол. [1].

В умовах посилення конкуренції за людські ресурси одним із напрямів міграційної політики багатьох країн стає заохочення повернення на батьківщину співвітчизників, тобто міграційна політика країни. Так, у Польщі власники картки поляка, яку можна отримати, якщо довести, що хоча б хтось із предків був поляком, можуть працювати у Польщі без додаткових дозволів, займатися підприємництвом, навчатися із громадянами країни на рівних умовах. З 2006 року громадяни України, Білорусі та Росії отримали право на тимчасове працевлаштування (до 6 місяців упродовж року) без спеціальних дозволів [6, с. 140–141].

Програми повернення талановитої молоді розробляються з 60-х рр. 20 століття різними країнами. Серед них – Туреччина, Індія, Південна Корея та інші. Такі програми передбачають направлення студентів на навчання або працю в країні Європи або США із обов'язковим поверненням до країни походження. Деякі міжнародні організації, серед яких найвідомішими є МОМ (за фінансової підтримки ЄС) і Програма розвитку ООН, також започатковують програми сприяння поверненню інтелектуального капіталу. Існують також двосторонні програми з Німеччиною і Францією [2, с. 24].

Іноземна політика щодо підтримки своїх співвітчизників за кордоном, в т.ч. і на території України, сприяє втраті Україною своїх громадян у разі гіршої економічної ситуації, ніж в сусідніх державах.

На жаль, в Україні ресурс репатріації співвітчизників задіяний недостатньо. Хоча сприяння їй неодноразово декларувалося як один із пріоритетів міграційної політики, не було закону, який визначав би статус репатріантів, державна допомога при здійсненні репатріації та облаштуванні на батьківщині не надавалася. Саме тому міграційна політика України має бути спрямованою на залучення іммігрантів (зокрема, вихідців з України) через співпрацю

Таблиця 1

Обсяги приватних грошових переказів з-за кордону [10]

Рік	2008	2010	2012	2017	2018	2019
Обсяги грошових переказів, млн дол.	6177	5862	7526	9300	10880	12600
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	4,3	4,3	3,3	3,1	3,1

з діаспорою, здійснення спеціальних заходів, створення спеціального органу виконавчої влади, а також на запобігання еміграційному відпливові через задоволення потреб етнічних меншин і працевлаштування громадян у сусідніх державах. Ці заходи можуть бути альтернативами переселенню [6, с. 144].

Досвід європейських країн показує, що до зворотної міграції трудових мігрантів у країну їхнього походження призводить покращення її економічного стану, забезпечення прав людини.

Сьогодні одним з найважливіших факторів міграції є *політична ситуація в країні*. Цей фактор є особливо актуальним для України. Як складеться політична ситуація в Україні, прогнозувати навіть на найближчу перспективу важко. Можна стверджувати лише про наявність політичної нестабільності. У разі подальшої нестабільності ситуації можна очікувати збільшення виїздів за кордон національних меншин з України. Навіть у разі стабілізації ситуації з огляду на політичні події, які відбулися в Україні з початку 2014 року, можна прогнозувати зменшення кількості мігрантів до Росії. Особливо це стосується мігрантів із західних областей. Як альтернативу мігранти можуть обрати країни Європейського Союзу. Крім того, цьому сприятиме і спрощення візового режиму [12].

У ст. 18 Проекту Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу зазначається: «Існуючі можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами-членами згідно із двосторонніми договорами, мають бути збережені. <...> Рада Асоціації зобов'язується розглянути можливість надання більш сприятливих положень у додаткових сферах, зокрема можливості доступу до професійного навчання, згідно із законами, умовами та процедурами, чинними у державах-членах та в ЄС, при цьому беручи до уваги ситуацію на ринку праці у державах-членах та в ЄС» [11, с. 20].

Висновки. Основними факторами впливу на рівень трудової міграції українців за кордон в умовах європейської інтеграції в сучасній політико-економічній ситуації є демографічна ситуація, рівень безробіття, розмір заробітної плати, міграційна політика, а також політична ситуація в Україні та світі. Виявлено відсутність конкретних заходів щодо репатріації українців як способу збільшення кваліфікованої робочої сили в Україні.

Основними заходами щодо впливу на трудову міграцію з України є стабілізація політичної ситуації та зростання економіки країни. У такому разі український мігрант матиме мож-

ливість отримати гідну заробітну плату, щоб забезпечити нормальні умови життя для своєї родини, соціальні гарантії, сприятливі умови для ведення бізнесу, у нього не буде потреби шукати некваліфіковану роботу чи роботу з високим рівнем травматизму за кордоном.

Напрямом подальших досліджень є розробка методичних підходів щодо визначення потенціалу трудових емігрантів та іммігрантів України, визначення впливу міграції на внутрішній і зовнішній ринки праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В уряді очікують \$12 млрд переказів заробітчан за 2019 рік. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-uryadi-ochikuyut-dollar12-mlrd-perekaziv-zarobitchan-za-2019-rik>.
2. Гнатюк Т.О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Політологія»*. 2011. Т. 175, Вип.163. С. 22–25.
3. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів : ратифікована з застереженням Законом № 755-V (755-16) від 16.03.2007 р. URL: <http://iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/workers-and-members-of-their-families.html>.
4. Кваша О.С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 535–540.
5. Ляшенко О., Шампанюк Ю. Особливості трудової міграції України. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 121–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32.
6. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (28). 2013. С. 138–146.
7. Міграція в Україні: факти і цифри. Міжнародна організація з міграції (МОМ). 2016. 32 с. URL: <http://www.iom.org.ua>.
8. Міграція як чинник розвитку в Україні. Київ : МОМ, 2016. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
9. Миграция из Украины растет и приближается к критической. URL: nv.ua/ukraine/events/mihratsija-iz-ukrainy-rastet-i-priblizhaetsja-k-kriticheskoj-2462687.html.
10. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу / Національний банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh_perekaz.pdf.
11. Проект угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. URL: <http://comeuoint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>.
12. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн європейського союзу: фактори впливу. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/622>.
13. Статистичний щорічник України за 2018 рік / Державна служба статистики України. 2019. 482 с.